

CÁC TỔ CHỨC TIỀN THÂN CỦA ĐẢNG Ở PHÚ YÊN (1927-1929)

TS NGUYỄN VĂN THƯỜNG

Trường Đại học Phú Yên

Trước những chuyển biến trong tư tưởng cứu nước và sự hình thành các tổ chức cách mạng trong nước, tại Phú Yên có hai tổ chức cách mạng tiêu biểu của giai cấp tiểu tư sản và tầng lớp trí thức ra đời trong những năm 1927-1929, trước khi Đảng Cộng sản Việt Nam thành lập.

1. Tổ chức Tân Việt Cách mạng Đảng ở Phú Yên

Ở miền Trung, sau phong trào chống sưu thuế, từ năm 1908 đến năm 1912, một số văn thân tham gia phong trào đã bị bắt đày ra Côn Đảo. Trong tù, khoảng đầu năm 1917, một số văn thân như Lê Văn Huân (Giải Huân), Nguyễn Đình Kiên (Tú Kiên), Hoàng Văn Khải (Cử Ngò), Trần Hoàn đã họp, quyết định lập Hội Phục Việt để sau khi ra tù sẽ hoạt động giành lại độc lập cho dân tộc bằng con đường đấu tranh vũ trang.

Theo tài liệu của Sở Mật thám Đông Dương, ngày 14-7-1925, Lê Văn Huân, Trần Mộng Bạch, Ngô Đức Diên và Tôn Quang Phiệt họp trên một ngọn đồi ở gần Bến Thủy (Vinh- Nghệ An) tái lập Hội Phục Việt. Mọi người tuyên thệ trung thành với Hội và sẵn sàng hy sinh cho nền độc lập của xứ sở.

Lúc này tình hình chính trị ở Việt Nam diễn ra rất sôi nổi, đặc biệt là các phong trào đòi thả cụ Phan Bội Châu và để tang cụ Phan Châu Trinh. Nhiều cuộc mít tinh, biểu tình diễn ra. Sau nhiều lần đổi tên, đến Đại hội lần thứ nhất tại Huế, tháng 7-1928, Hội có tên chính thức là Tân Việt Cách mạng Đảng (Tân Việt). Lúc

đầu Tân Việt Cách mạng Đảng hoạt động chưa có điều lệ, chương trình hành động cụ thể, lập trường giai cấp chưa rõ ràng.

Ở tỉnh Phú Yên, từ năm 1926, nhiều học sinh sau khi ra học trường Quy Nhơn, tiêu biểu là Trần Sỹ, đã trở về Sông Cầu vận động thanh niên học sinh tham gia phong trào bãi khóa, để tang Phan Châu Trinh, tổ chức phản đối chế độ học hành khắt khe, đòi tự do dân chủ, giáo dục phổ thông... Một số trí thức yêu nước tham gia hoạt động đã bị thực dân Pháp phát hiện và nghi ngờ nên chúng chuyển họ vào Phú Yên. Như trường hợp Phạm Đức Bản-giáo viên dạy lớp Nhất ở trường tiểu học Thanh Hóa¹. Bên cạnh đó, những tin tức mới được truyền vào Phú Yên thông qua các loại sách báo tiên bộ do học sinh đang học ở Hà Nội, Huế, Quy Nhơn gửi về.

Tháng 9-1927, thực dân Pháp cho rằng Phú Yên là nơi xa, tình hình chính trị yên ổn đã điều động Phạm Đức Bản, Nguyễn Văn Hợi, Trương Khâm, Phạm Ngọc Hồ, Bùi Văn Hữu đến dạy học tại Sông Cầu-Phú Yên². Song, đây chính là điều kiện thuận lợi cho việc tuyên truyền, vận động thành lập tổ chức Tân Việt

ở Phú Yên. Đối tượng tuyên truyền đầu tiên là giới trí thức ở Sông Cầu-trung tâm của tỉnh Phú Yên lúc bấy giờ.

Tài liệu tuyên truyền chủ yếu ở Phú Yên lúc này là những cuốn sách *Quan Hải tùng thư* và các tác phẩm *Huyết lệ thư* của Phan Bội Châu, *Quân trị hay Dân trị* của Phan Châu Trinh, báo *Tiếng dân* của Huỳnh Thúc Kháng, báo *An Nam* do luật sư Phan Văn Trường làm chủ bút và những bài hát như “Chiêu hồn nước”, “Người đi đày”, “Hỡi đồng bào”,...

Tổ chức Tân Việt ở Phú Yên hoạt động chủ yếu dưới hình thức bí mật. Phạm vi hoạt động chỉ diễn ra ở trung tâm tỉnh lỵ và một vài nơi ở La Hai huyện Đồng Xuân. Tuy nhiên, số lượng đảng viên được kết nạp vào tổ chức này đã tăng lên nhanh chóng trong một thời gian ngắn, đến “năm 1928 có 20 đảng viên”³. So với các tỉnh Bắc Trung Kỳ, số lượng đảng viên Tân Việt Phú Yên phát triển chậm hơn. Những người tham gia tổ chức Tân Việt Phú Yên gồm nhiều thành phần: trí thức, giáo viên như Bùi Dung, Trịnh Bá Đài...; học sinh như Bùi Xuân Cảnh, Cao Văn Lộc, Nguyễn Lân; công chức như Trương Đình Nhị, Trương Đình Giám và cả công nhân nhà máy đèn Sông Cầu.

Cuối năm 1928, Tân Việt ở Sông Cầu liên hệ với đồng chí Phạm Bá Hòe, là người đại diện tổ chức Tân Việt ở nhà máy đèn Quy Nhơn⁴. Nhờ có sự liên lạc với tổ chức Tân Việt các tỉnh lân cận nên phương pháp hoạt động của Tân Việt ở Sông Cầu có nhiều biến chuyển, phạm vi hoạt

động được mở rộng ra cả huyện Đồng Xuân và phủ Tuy An tỉnh Phú Yên.

Phỏng theo chương trình, điều lệ của Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên, tôn chỉ, mục đích của Tân Việt được ghi trong Đảng chương là: “Liên hợp cả các đồng chí trong, ngoài, trong thì lãnh đạo công nông binh, quần chúng, ngoài thì liên lạc với các dân tộc bị áp bức để đánh đổ đế quốc chủ nghĩa đang kiến thiết một xã hội bình đẳng bác ái mới”⁵. Về cơ cấu tổ chức,

Tân Việt đề ra trong Đảng chương hệ thống tổ chức hết sức cụ thể, chặt chẽ từ Nam ra Bắc. Cao nhất là Tổng bộ, tiếp là Kỳ bộ, Liên tỉnh bộ, Tỉnh bộ, Đại tổ ở huyện và Tiểu tổ ở cơ sở. Để đảm bảo bí mật, Tân Việt Cách mạng Đảng Phú Yên thuộc liên tỉnh Tứ Định (Quảng Ngãi, Bình Định, Kon Tum và Phú Yên)⁶, do Hồ Độ (đảng viên Tân Việt ở Quảng Ngãi) đứng đầu.

Bên cạnh việc phát triển tổ chức, Tân Việt Phú Yên hoạt động vừa bí mật vừa công khai và có liên hệ với tổ chức Đảng Tân Việt ở Bình Định. Hoạt động cụ thể ở Sông Cầu là tổ chức 20 học sinh bãi khóa; ở Đồng Xuân, một số hội viên Tân Việt kêu gọi quần chúng chống lại sự nhúng lăm của địa chủ cường hào, bài trừ hủ tục... Nhiều cơ sở tuyên truyền, tập hợp thông qua các tổ đọc sách báo tiến bộ, thơ ca yêu nước của Phan Bội Châu và Phan Châu Trinh, ở trung tâm Tuy Hòa và Trung Lương ở Tuy An đã thành lập các hội buôn, hội thể thao và hội tương tế. Mặt khác, Tân Việt Phú Yên cũng vận động thanh niên, học sinh hăng hái

Cuối những năm 20 thế kỷ XX, hàng loạt các tổ chức cách mạng và cộng sản ra đời, hoạt động ở hầu khắp các địa phương trên toàn quốc. Đây là các tổ chức tiền thân của Đảng Cộng sản Việt Nam. Tại Phú Yên, các tổ chức Tân Việt Cách mạng Đảng và Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên hoạt động sôi nổi, thúc đẩy mạnh mẽ phong trào cách mạng tại địa phương này.

học tập, chuẩn bị điều kiện chọn lựa thành phần ưu tú sang Trung Quốc và mở rộng tổ chức hoạt động quyên góp giúp đỡ người đi phu đồn điền về miền Bắc.

Phần lớn các hội viên Tân Việt Sông Cầu sau đó chuyển dần sang hoạt động theo xu hướng cộng sản của Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên, tiêu biểu như: Nguyễn Xuân Cảnh, Trịnh Bá Đài, Trương Khâm, Phạm Ngọc Hồ... Tuy nhiên, Tân Việt Phú Yên vẫn tồn tại trong Tỉnh bộ 4 tỉnh đến cuối năm 1929.

2. Sự ra đời và hoạt động của Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên ở Phú Yên

Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên thành lập tháng 6-1925 gắn liền với tên tuổi và công lao vĩ đại của lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc, không phải chỉ hành động lập ra hội, mà là một quá trình chuẩn bị tư tưởng, lý luận và vận động, giác ngộ quần chúng. Hoạt động của Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên đã tác động trực tiếp đến cuộc đấu tranh cách mạng của cả nước nói chung và Phú Yên nói riêng. Từ đây, phong trào dân tộc dân chủ bắt đầu có sự chuyển hướng sang cách mạng vô sản.

Từ những năm 1925-1926, nhiều thanh niên học sinh Phú Yên đến các thành phố lớn học tập như Hà Nội, Huế, Sài Gòn... và đã tham gia các hoạt động đấu tranh như đòi thả cụ Phan Bội Châu, để tang cụ Phan Châu Trinh, phong trào bãi khóa... Họ tiếp cận với nhiều sách báo tiên bộ về chủ nghĩa Mác-Lênin, Quốc tế III, về nước Nga Xô viết và phong trào giải phóng dân tộc trên thế giới.

Trước sự tác động của chủ trương, đường lối cứu nước mới của phong trào đấu tranh đòi quyền tự do dân chủ, một số thanh niên học sinh Phú Yên tham gia bãi khóa từ Huế trở về, tiêu biểu là Phạm Đức, đã vận động thanh niên

trí thức ở tỉnh đi vào con đường thực nghiệp, hô hào chấn hưng kinh tế và dùng hàng nội hóa. Hơn nữa, ông cũng giúp họ tiếp xúc với những người yêu nước, giới thợ thuyền, giai cấp công nhân.

Để học tập theo các tỉnh, nhất là các thành phố lớn, nơi phong trào công nhân đang phát triển, tháng 7-1926, Phan Thanh Cửu, Huỳnh Thượng Chánh ở huyện Đồng Xuân và Phạm Nghĩa, Đặng Tín ở huyện Tuy An ra Huế và Hà Nội học tập, tiếp xúc với một số nhà yêu nước như Phan Bội Châu, Ngô Đức Kế. Mục đích của họ là tham gia hoạt động trong giới thợ thuyền để tìm hiểu tình hình và tuyên truyền giáo dục lòng yêu nước đến các tầng lớp nhân dân Phú Yên.

Năm 1927, những hoạt động đầu tiên của nhóm thanh niên này là tuyên truyền chủ trương sản xuất hàng nội, bài trừ hàng ngoại và thu hút nhiều thanh niên học sinh tham gia như Phan Thanh, Võ Thị Trang, Trần Chương... Để làm cơ sở liên lạc và có quỹ hoạt động, họ đã thành lập hội kinh tế với tên gọi "Hưng nghiệp hội xã".

Kỳ bộ Trung Kỳ thành lập tại Vinh vào tháng 2-1927. Đến tháng 3-1928, Nguyễn Văn Nguyên quê ở Nghệ An đang hoạt động trong tổ chức Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên tại Vinh được điều chuyển vào làm việc ở nhà thương (bệnh viện) Sông Cầu. Nhằm phát triển hệ thống tổ chức trong nước, Kỳ bộ Trung Kỳ giao nhiệm vụ cho Nguyễn Văn Nguyên vận động, phát triển lực lượng và thành lập chi bộ Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên ở Phú Yên⁷. Hội "Hưng nghiệp hội xã" là một cơ sở kinh tế để gây quỹ và là nơi hoạt động của thanh niên Phú Yên mang tính hợp pháp. Sau khi tìm hiểu tình hình, nắm lại các tổ chức, Nguyễn Văn Nguyên đã xây dựng các đầu mối

liên lạc và cơ sở trong giới công chức và thanh niên học sinh yêu nước ở Sông Cầu.

Tháng 6-1928, Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên Phú Yên được thành lập tại Sông Cầu, gồm Nguyễn Trung Hanh (thư ký tòa án Sông Cầu), Nguyễn Giao (sở công chánh Sông Cầu) do đồng chí Nguyễn Văn Nguyên làm Bí thư chi bộ Hội⁸. Địa bàn hoạt động của chi bộ Thanh niên chủ yếu ở trung tâm tỉnh lỵ Sông Cầu. Chi bộ ngày một phát triển và thu hút nhiều trí thức tham gia như Phan Thanh Cưu, Phan Lưu Thanh, Trần Tố. Đến đầu năm 1929, Nguyễn Văn Nguyên tiếp tục bị điều vào làm việc ở phủ Tuy Hòa, còn Nguyễn Hanh và Nguyễn Giao vào Nam Kỳ hoạt động. Từ đó, chi bộ Thanh niên ở Sông Cầu tạm ngừng hoạt động.

Tháng 1-1929, Hoàng Hữu Đoàn quê ở Quảng Trị, với chức vụ giao thông (một chức của Kỳ bộ, có nhiệm vụ bắt liên lạc với các cấp bộ) của Kỳ bộ Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên Trung Kỳ đến Phú Yên liên lạc và xây dựng lại cơ sở hội. Hoàng Hữu Đoàn (Tú Đoàn) bắt liên lạc với Phan Thanh, Trần Chương, Võ Thị Trang, Phạm Sĩ Vinh (trưởng kíp Sở dẫn thủy nhập điền ở Tuy Hòa), Trần Hòa, Huỳnh Lưu, Trương Thị Hảo là những thành viên của “Hung nghiệp hội xã” Tuy Hòa. Từ đó, chi bộ Thanh niên ở Tuy Hòa được thành lập do đồng chí Phan Thanh làm Bí thư.

Để tuyên truyền tôn chi, mục đích của Hội, chi bộ Thanh niên Tuy Hòa thông qua việc phát triển các hình thức kinh tế là “hội buôn”- chi nhánh “Hung nghiệp hội xã” đến các huyện trong tỉnh. Từ giữa năm 1929, các hội buôn thành lập ở Phú Thứ, Bàn Thạch, Hòa Đa, Chí Thạnh, La Hai đã thu hút đông đảo thanh niên học sinh, tiểu tư sản và cả nông dân ở nông thôn tham gia. Mặc dù chi bộ Thanh niên Phú

Yên thành lập muộn nhưng đã chứng tỏ đường lối cứu nước theo xu hướng cộng sản của Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên đã thâm nhập vào phong trào yêu nước cách mạng ở địa phương ngày một mạnh mẽ.

So với các tỉnh Nam Trung Kỳ, chi bộ Thanh niên Phú Yên hoạt động có hiệu quả, thông qua hình thức riêng biệt là “hội kinh tế” để hoạt động hợp pháp, che mắt kẻ thù, tạo điều kiện thuận lợi cho việc tuyên truyền giác ngộ đảng viên.

Theo Hồi ký của đồng chí Phan Thanh, tháng 6-1929, ông được triệu tập vào Sài Gòn để sang Trung Quốc dự lớp tập huấn do Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên tổ chức, nhưng chuyến đi không thành. Ông bị mật thám bắt giam tại nhà lao Sông Cầu. Thực dân Pháp và phong kiến tay sai dùng nhiều thủ đoạn mua chuộc và tra tấn dã man nhưng chúng không thu được bằng chứng, cuối cùng chúng buộc phải trả ông về địa phương.

Trong quá trình phát triển, chi bộ Thanh niên Phú Yên có liên hệ với các tổ chức Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên ở Quy Nhơn. Chi bộ Thanh niên Phú Yên lúc này chịu ảnh hưởng của phong trào “vô sản hóa” của hội trên cả nước nên hoạt động chính là truyền bá tư tưởng cách mạng vô sản, tổ chức đấu tranh, tổ chức rải truyền đơn. Theo kế hoạch, ngày 1-5-1929, các hội viên sẽ tiến hành rải truyền đơn trong toàn tỉnh nhưng kế hoạch bị lộ, các cơ sở liên lạc bị mật thám theo dõi và khám xét.

Tháng 8-1929, các hội viên ở Quảng Trị rải truyền đơn kêu gọi thành lập Đảng bị lộ, tổ chức Thanh niên bị vỡ và đồng chí Hoàng Hữu Đoàn đang là Bí thư Tỉnh bộ Thanh niên Quảng Trị, Ủy viên Ban Chấp hành Kỳ bộ Thanh niên Trung Kỳ, bị thực dân Pháp bắt giam. Các hoạt động của chi bộ Thanh niên

Phú Yên dần bị phát hiện, lần lượt các cơ sở “Hưng nghiệp hội xã” bị đóng cửa, những người lãnh đạo chi bộ như Phan Thanh, Trần Chương... bị bắt.

Trong một thời gian ngắn, hai chi bộ Thanh niên Sông Cầu và Thanh niên Tuy Hòa đã góp phần truyền bá chủ nghĩa Mác-Lênin và đường lối đấu tranh theo con đường cách mạng vô sản vào quần chúng nhân dân. Khi viết về vai trò thanh niên, đồng chí Lê Duẩn đã nhận xét: “Trong lịch sử cách mạng nước ta, phong trào Thanh niên có những nét đặc biệt. Đảng ta ra đời và thành lập từ tổ chức “Việt Nam Thanh niên cách mạng đồng chí hội”. Điều đó có nghĩa là đã có một giai đoạn trong đó thanh niên đóng vai trò là những người chèo lái đò tiên phong cho phong trào cách mạng ở nước ta”⁹.

Quá trình hoạt động của Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên ở Phú Yên từng bước có sự hỗ trợ và phối hợp với những thành viên tiên bộ trong Tân Việt, tạo thuận lợi cho phong trào yêu nước có những chuyển biến kịp thời sang lập trường vô sản.

Như vậy, Tân Việt Cách mạng Đảng ở Phú Yên tuy hoạt động trên địa bàn hẹp nhưng đã vận động, tập hợp được những trí thức, công chức tham gia và tuyên truyền tư tưởng yêu nước đến nhân dân Phú Yên. Tân Việt Cách mạng Đảng ở Phú Yên từ sau năm 1928 bắt đầu chuyển biến các hoạt động của mình dần theo lập trường cứu nước từ tư sản sang vô sản, góp thêm cơ sở để hình thành tổ chức Đảng Cộng sản ở Phú Yên sau đó.

Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên ở Phú Yên thành lập tuy muộn hơn nhưng hoạt động của nó là một cuộc vận động chính trị, là một quá trình chuẩn bị về tư tưởng, chính trị và tổ chức để tiến tới thành lập tổ chức cộng sản.

Ngày 5-10-1930, chi bộ Đảng ở Phú Yên ra đời-sự kiện chính trị trọng đại, đánh dấu bước ngoặt lịch sử quan trọng trong sự nghiệp đấu tranh giải phóng dân tộc của nhân dân Phú Yên dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản Việt Nam.

1. Theo Hồi ký của đồng chí Phan Thanh Cửu, đảng viên năm 1930, nguyên Phó Chủ tịch Ủy ban kháng chiến tỉnh Phú Yên. Tài liệu lưu tại Ban Nghiên cứu Lịch sử Đảng Phú Yên

2, 3, 4, 7. Xem Ban Nghiên cứu lịch sử Đảng Phú Yên: *Lịch sử Đảng bộ tỉnh Phú Yên (1930-1945)*, Ban Tuyên giáo tỉnh ủy Phú Yên xuất bản, Phú Yên, 1999, tr. 66, 67, 67, 63

5, 6 Đảng Cộng sản Việt Nam: *Vấn kiên Đảng Toàn tập*. Nxb CTQG, H, 1998, T. 1, tr. 143, 150

8. Theo Hồi ký của đồng chí Phan Lưu Thanh, nguyên Bí thư Tỉnh ủy Phú Yên năm 1930, Đại biểu Quốc hội năm 1946. Tài liệu lưu tại Ban Tuyên giáo tỉnh Phú Yên

9. Lê Duẩn: *Ta nhất định thắng, địch nhất định thua*. Nxb ST, H, 1965, tr 48